

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TÜRK HİZMET
İHRACATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ ÜZERİNE MODEL ÖNERİSİ VE
TARTIŞMA**

Emre BİLGİÇ¹

Received Date (Başvuru Tarihi): 11/05/2019

Accepted Date (Kabul Tarihi): 03/08/2019

Published Date (Yayın Tarihi):16/08/2019

ÖZ

Anahtar Kelimeler

*Küreselleşme,
Kayıt Dışı Ekonomi,
Türk Hizmet İhracatı*

Küreselleşme hiç şüphesiz her alanda etkili olan bir olgudur. Bu bağlamda kayıt dışı ekonomi de küreselleşme sürecinden etkilenen alanlardan birisidir. Öte yandan özellikle 2000'li yıllardan sonra mal ve hizmet ticaretinin ayrı ayrı incelenmeye başlanmasıyla hizmet ticaretini etkileyen unsurlar literatürde sıkça araştırılan konular arasında yerini almıştır. Bu bağlamda bu çalışma küreselleşme sürecinden etkilenen kayıt dışı ekonominin Türk hizmet ihracatını nasıl etkilediğini tartışmaktadır. Literatürde kayıt dışı ekonomi ve Türk hizmet ihracatı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırma sayısının yetersiz olmasından ve Türk hizmet ihracatını geliştirme yolunda önemli ufuklar açmasından dolayı bu çalışma önemlidir. Bu çalışma kapsamında küreselleşme, kayıt dışı ekonomi ve hizmetin uluslararası ticaretine odaklanan ve yan değişkenler içeren bir model ileri sürülmüş ve bu model üzerinden tartışmalar yürütülmüştür. Ayrıca çalışma sonunda bu konu ile alakalı gelecekte yapılabilecek çalışmalar hakkında önerilerde bulunulmuştur.

**A MODEL PROPOSAL AND DISCUSSION ON THE EFFECT OF INFORMAL ECONOMY ON
TURKISH SERVICE EXPORT IN THE GLOBALIZATION PROCESS**

ABSTRACT

Keywords

*Globalization
Informal Economy
Turkish Service Export*

Undoubtedly, globalization is a phenomenon which is influential on each field. In this sense, informal economy is also one of the areas affected by globalization process. On the other hand, especially after 2000s, with the beginning of separately examination of trade in goods and trade in services, factors affecting trade in services have took their places among topics which are frequently researched in the literature. In this context, this paper discusses how informal economy, which is affected by globalization process, influenced Turkish service export. This study is important because the number of researches examining the relationship between informal economy and Turkish service export is not sufficient and it broadens horizon in the road of improving Turkish service export. Within the scope of this study, a model which focuses on globalization, informal economy and international trade in services and includes additional variables, has been proposed and discussions have been conducted on this model. At the end of the study, suggestions were made about future studies related to this subject.

Citation: Bilgiç, E. (2019), Küreselleşme Sürecinde Kayıt Dışı Ekonominin Türk Hizmet İhracatı Üzerindeki Etkisi Üzerine Model Önerisi ve Tartışma, ARHUSS, (2019), 2(2):144-167

¹ Arş. Gör., İzmir Bakırçay Üniversitesi, İşletme Bölümü, emre.bilgic@bakircay.edu.tr

1. GİRİŞ

Kayıt dışı ekonomi sadece gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler için değil aynı zamanda gelişmiş ülkeler içinde önemli bir problemdir. Basit bir ifadeyle kayıt dışı ekonomi; ekonomik faaliyetlerin fiilen gerçekleşmiş olmasına rağmen bu faaliyetlerin kayıtlarının devlet tarafından tutulamaması ya da eksik tutulması durumudur. Gerek kayıt dışı ekonomiye sebep olan unsurlar olsun gerekse kayıt dışı ekonominin çeşitli alanlar üzerinde yarattığı etkiler olsun araştırmacılar tarafından çokça araştırılmıştır.

Kayıt dışı ekonominin meydana gelmesinde rol olan unsurlardan birisi hiç şüphesiz kurumlar vergisidir. Kısaca kurumlar vergisi; mükellef olan kurumların bir takvim yılı boyunca elde ettikleri kazançlar üzerinden hesaplanarak alınan bir vergi türüdür. Bu vergi oranı her ülkenin içinde bulunduğu koşula ve izlediği politikaya göre değişkenlik göstermektedir. Örneğin; 2017 yılı rakamlarına göre, kurumlar vergisi oranı Hindistan'da %47,9 iken Türkiye'de bu oran %20, Suudi Arabistan'da ise %0'dır (Gündüz, 2019). Şu ana kadar yapılan araştırmaların büyük bir kısmı vergi oranlarındaki artışların kayıt dışı ekonomiyi artırdığı sonucuna ulaşmış olsalar da vergi oranlarındaki artışların kayıt dışı ekonomiyi artırmadığı sonucuna ulaşmış araştırmalar da vardır (Elgin, 2012, s.253; Yurdakul, 2008, s.219; Tedds ve Giles, 2002; Kuehn, 2014, s.424).

Bilindiği üzere başlangıcından bu yana küreselleşme süreci hemen hemen her alanı olumlu ya da olumsuz yönde etkilemiştir. Basit bir ifadeyle küreselleşme; toplumların ekonomik, siyasi, sosyal ve daha pek çok açıdan birbirlerine yakınlaşması ve bütünleşmesi sürecidir. Kapsamının çok geniş olmasından dolayı, küreselleşme süreci ve meydana getirdiği etkiler sıkça araştırılmıştır. Bu bağlamda küreselleşmenin kayıt dışı ekonomiyi nasıl etkilediği sorusu da bazı araştırmacılar tarafından araştırma konusu olmuştur ve küreselleşmenin kayıt dışı ekonomiyi etkilediğini -etkinin yönü konusunda fikir birliği olmasa da- öne sürmüşlerdir (Whitson, 2007, s.132; Carr ve Chen, 2002, s.2; Verick, 2006, s.11.; Pham, 2017, s.215).

Kayıt dışı ekonominin oluşmasına yol açan unsurlar olduğu gibi kayıt dışı ekonominin etkilediği unsurlar da vardır. Bu unsurlardan birisi uluslararası ticaret faaliyetleridir (ithalat, ihracat). Uluslararası ticaret uzun yıllar boyunca üretilmiş fiziki ürünlerin ülkeler arasındaki ticareti ile ilişkilendirilmiştir. Ancak özellikle 2000'li yılların başından itibaren hizmetlerin de uluslararası ticaretinin olduğu ve hizmetlerin

uluslararası ticaretinin malların uluslararası ticaretinden farklı özelliklere sahip olduğu anlaşılmıştır. Kayıt dışı ekonominin uluslararası ticaret faaliyetlerini etkilediğini ortaya koyan araştırmalar mevcuttur (Eilat ve Zinnes, 2000, s.50; Eilat ve Zinnes, 2002, s.1242; Sinha, 2011, s.136). Fakat kayıt dışı ekonominin hizmetlerin uluslararası ticaretini nasıl etkilediği konusunda literatürde büyük bir eksiklik söz konusudur.

Bilindiği üzere uluslararası ticaret kavramı – hem mallar hem de hizmetler için – çok boyutlu bir kavramdır. Dolayısıyla uluslararası ticaret kayıt dışı ekonomi dışında pek çok faktörden etkilenmektedir. Hiç şüphesiz internet bu faktörlerden birisidir. Yapılan araştırmaların çok büyük bir kısmı internetin uluslararası ticareti -hem mallar hem de hizmetler için- pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır (Bilgiç, 2019, s.31; Yousefi, 2018, s.78.; Şeker, 2017, s.86; Lin, 2015, s.424; Clarke ve Wallsten, 2006, s.483; Freund ve Weinhold, 2004, s.188). Uluslararası ticareti etkileyen pek çok unsurdan bir diğeri ise doğrudan yabancı yatırımı (DYY)dır. DYY'nin uluslararası ticareti nasıl etkilediği konusunda yapılan araştırmaların çoğu DYY'nin yatırım yapılan ülkenin ihracatını artırdığı sonucuna varmışlardır (Zhang ve Song, 2001, s.395; Zhang, 2005, s.8; Kneller ve Pisu, 2007, s.131; Sun, 2009, s.1221; Zong-biao, 2010; Harding ve Javorcik, 2012, s.964; Göçer, Bulut ve Dam, 2012, s.35).

Bu çalışma küreselleşme sürecinde kayıt dışı ekonominin Türk hizmet ihracatını nasıl etkilediğinin tartışıldığı tanımlayıcı bir çalışmadır. Bu bağlamda “Küreselleşme, Kayıt Dışı Ekonomi ve Hizmetin Uluslararası Ticareti Etkileşimi” adlı bir model önerilmiştir. Tartışmalar önerilen bu model ve sunulan literatür taraması ışığında gerçekleştirilmiştir. Ayrıca tartışma zaman-değişim grafikleri ile de desteklenmiştir.

Bu çalışma kapsamında önerilen modelde yer alan bütün değişkenleri inceleyen bir literatür taraması yapılacaktır. Daha sonra ise önerilen modelin ve literatür taramasının ışığında zaman-değişim grafiklerinin de yer aldığı bir tartışma kısmına yer verilecektir. Son olarak ise araştırma sonuçları hakkında bir değerlendirme yapılacak ve gelecekte yapılabilecek araştırma önerilerinde bulunulacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Uluslararası Ticaret

2.1.1. Uluslararası Ticaret Kavramı

Ticaret çok eski ve geçmişi tarih öncesi zamanlara dayanan bir kavramdır. Çok

temel bir bakış açısıyla ticaretin mal, hizmet veya her ikisinin değişimi olarak tanımlanabilir. Ticaretin gerçek yüzü değiş tokuş –insanların bir mal veya hizmeti başka bir mal veya hizmetle direk olarak değiştirmesi- olsa dahi günümüz dünyasında insanlar genellikle para gibi değişim araçlarıyla ticaret faaliyetlerini yürütürler (Bilgiç, 2019, s.24). Günümüz şartlarında ise ticaret; kar elde etmek amacıyla mal ve hizmetlerin para ile ifade edilebilen bir değer karşılığında alım ve satım işlemlerinin tamamı olarak tanımlanabilir. Ticaretin insan hayatının önemli bir parçası olduğu bir gerçektir. Ticaret insanlar için olduğu kadar şirketler, vakıflar ve hatta ülkeler içinde çok önemlidir. Ticari faaliyetler bir ülkenin sınırları içerisinde gerçekleşebileceği gibi ülkeler arasında da meydana gelebilir. Uluslararası sınırlar boyunca kâr amacıyla mal ve hizmetlerin alım ve satım işlemlerinin yapılmasına uluslararası ticaret denmektedir. Uluslararası ticaretin çok temel iki şekli vardır. Bunlar ithalat ve ihracattır. İhracat; bir ülkede (ana ülke) üretilen mal ve hizmetlerin yabancı bir ülkenin yerleşik olanları tarafından satın alınması iken ithalat; yabancı bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin bir ülkede (ana ülke) yerleşik bulunanlar tarafından satın alınmasıdır (Amadeo 2019).

2.1.2. Malın Uluslararası Ticareti ile Hizmetin Uluslararası Ticareti Arasındaki Farklar

147

Uluslararası ticaret uzun yıllar boyunca üretilmiş fiziki ürünlerin ülkeler arasında ki ticareti ile ilişkilendirilmiştir. Ancak özellikle 2000’li yılların başından itibaren hizmetlerin de uluslararası ticaretinin olduğu ve hizmetlerin uluslararası ticaretinin malların uluslararası ticaretinden farklı özelliklere sahip olduğu düşünölmeye başlanmıştır. Bu bağlamda gerek uluslararası kurum ve kuruluşlar gerekse akademik dünya bu iki kavram arasındaki farkları inceleyeme başlamışlardır.

Malların uluslararası ticareti ile hizmetlerin uluslararası ticareti arasındaki farkı göz önüne koyabilmek için her ikisi de farklı şekillerde tanımlanmışlardır. Literatürde her ikisi içinde en çok kabul gören tanım Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından yapılmıştır. OECD hizmet ticaretinin yurtdışında yerleşik olan yabancı iştirakçiler aracılığıyla sağlanan hizmetler de dâhil olmak üzere, bir ekonominin yerleşik olmayanları ile yerleşik olanları arasında takas edilen hizmetlerin değerini kaydettiğini belirtir. Öte yandan OECD mal ticaretinin ithalat ya da ihracat yoluyla bir ülkenin maddi kaynak stoğuna eklediği veya maddi kaynak stoğundan çıkardığı tüm malları içerdiğini ifade eder.

Tanımsal farklılıklara ek olarak iki kavram arasında çeşitli farklar mevcuttur. Lennon (2008) yapmış olduğu çalışmada aşağıdaki farklılıkların varlığını ortaya koymuştur;

- Hizmetlerin ticaretini açıklarken fiziki coğrafya ile alakalı değişkenlerin etkisi önemli derecede daha azdır,
- Dil ile ilgili değişkenler hizmet ticaretini mal ticaretinden daha fazla derecede etkiler,
- Güven ve sözleşme uygulaması, networkler, ülkenin eğitim düzeyi, emek piyasalarındaki düzenlemeler ve iletişim teknolojileri hizmet ticaretini açıklamada daha fazla önemlidir.

Ariu (2016) ise malların ticareti ile hizmetlerin ticareti arasındaki farkları firmalar açısından incelemiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşmıştır;

- Hizmet ticareti yapan firmalar daha azdır ve mal ticareti yapan firmalara göre daha düşük değerlerde ithalat ve ihracat yapmaktadırlar,
- Hizmet ticareti yapan firmalar için piyasaya girme ve çıkma oranları daha yüksek ve hayatta kalma olasılıkları daha düşüktür. Ancak hayatta kalan hizmet ticareti yapan firmalar mal ticareti yapan firmalara göre daha hızlı büyür.

2.2. İnternet

2.2.1. İnternet Nedir?

İnternet; “Interconnected Networks” kavramının kısaltılmış halidir. İnternet; milyonlarca bilgisayarı birbirine bağlayarak dünya çapında iletişim fırsatı sunan uluslararası bilgisayar ağıdır. Diğer bir deyişle internet; insanların istedikleri zamanda ve istedikleri yerde kullanabileceği dünya çapında bir iletişim ağıdır. Dünyada hiçbir organizasyon İnternet’in sahibi değildir ve onu kontrol etmemektedir ve bu yapının parçaları olan ağlar, devlet kuruluşları, üniversiteler, gönüllü organizasyonlar ve ticari kuruluşlarca çalıştırılmaktadır (Seferoğlu, 2006).

İnternetin kökeni, özel bir bilgisayar ağı kurmak isteyen ABD'ye dayanmaktadır. Bu anlamda ilk araştırma 1960 yılında başlamış ve 1969 yılına kadar devam etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı'nın ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network) olarak adlandırılan özel bir ağı kurmasıyla dünyada internet

iletişimi başlamıştır. ARPANET, bilgisayar ağları üzerinden iletişimin başlangıcını, dolayısıyla internetin başlangıcını oluşturmuştur.

İnternet bağlantısı, 1980'lerin başına kadar sadece askeri laboratuvarlarda ve üniversitelerin bilgisayar laboratuvarlarında 500 bilgisayar için mevcuttu. İnternet ağı 1987 yılında birçok üniversitede ve araştırma laboratuvarında yirmi sekiz bin bilgisayara ulaştı. İnternetin asıl gelişmesi, “www” (World Wide Web) aracının yaygın kullanımının başladığı ve kâr amacı güden kuruluşların da internetin faydalarından yararlanmaya başladığı 1994'ten sonra gerçekleşti. Öte yandan, 2000'li yıllarda meydana gelen teknolojik ve altyapısal gelişmeler, ticari ve kurumsal web sitelerinin yanı sıra bireysel web sitelerinin de kurulmasına neden olmuştur.

İnternet her kullanıcıya farklı şekillerde hizmet vermektedir. İnternetin kullanım amacı ile ilgili yapılan çalışmalar farklı grupların farklı amaçlarla interneti kullandığını ortaya koymuşlardır (Cohen ve Eimicke, 2001; Dursun, 2004; Lazzari, 2018). Bu araştırmalara göre üniversite öğrencileri eğlence, alışveriş, online sohbet, ödev yapmak gibi amaçlarla, hükümetler gerekli bilgileri kamuya duyurmak amacıyla, örgütler ise internetin bilgiye ulaşımı kolaylaştırması, hızlı iletişim, çeşitli pazarlara ve müşterilere ulaşım imkânı gibi çeşitli faydalarından yararlanmak amacıyla interneti kullanmaktadırlar.

2.2.2. İnternetin Uluslararası Mal ve Hizmet Ticareti Üzerindeki Etkisi

İnternet, kullanıcıya sağladığı pek çok faydadan dolayı kısa sürede yayılmış ve hemen hemen her alanda etkisini göstermiş bir teknolojidir. Gerek insanların yaşayış biçimlerinde gerekse şirketlerin iş yapış şekillerinde pek çok değişikliğe neden olmuştur. Hiç şüphesiz uluslararası mal ve hizmet ticareti de internetten etkilenmiş alanlardan birisidir. İnternetin uluslararası mal ve hizmet ticaretini nasıl etkilediği konusunu ele alan pek çok araştırma literatürde mevcuttur. Freund ve Weinhold (2004), Clarke ve Wallsten (2006), Lin (2015), Şeker (2017) ve daha pek çok araştırmacı yapmış oldukları çalışmalarda internetin uluslararası ticaret üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Yapılan bu araştırmaların büyük bir çoğunluğu uluslararası ticaret ile internet arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Bu araştırmalara ek olarak, spesifik olarak hizmetin uluslararası ticaretini internetin etkileri açısından analiz eden araştırmalar da mevcuttur. Örneğin; Freund ve Weinhold (2002), Yousefi (2018) ve Bilgiç (2019) bu alanda çalışmalarda bulunan yazarlardandır. Bu yazarlar da daha önceki araştırmalarla paralel

bir şekilde hizmetin uluslararası ticaretinin internetten pozitif yönde etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır.

2.3. Doğrudan Yabancı Yatırım

2.3.1. Doğrudan Yabancı Yatırım Nedir?

Doğrudan yabancı yatırımı (DYY) ülkelerin kalkınma ve gelişme süreçlerinde oldukça önemli olan unsurlardan birisidir. Madura (2008) kitabında DYY'yi "*yabancı operasyonlarda doğrudan yatırım gerektiren herhangi bir uluslararası iş artırma yöntemi*" olarak tanımlamaktadır. Berköz ve Türk (2010) araştırmalarında "*doğrudan yatırım bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır*" şeklinde yapılmış olan DYY tanımını kullanmışlardır. Bay, Oskay ve Çiçek (2007) ise DYY'yi "*portföy yatırımları dışında kalan ve bir veya birden fazla uluslararası yatırımcının tamamına sahip olarak veya yerli bir veya birkaç firma ile ortaklık halinde gerçekleştirdiği yatırımlar*" şeklinde tanımlamıştır. Her ne kadar literatürde çeşitli tanımlar bulunsa da en çok kabul gören tanım OECD tarafından yapılmıştır. OECD doğrudan yabancı yatırımı (DYY); bir ekonomideki yerleşik bir kurumun başka bir ekonomideki yerleşik bir kurumdaki sürekli çıkarını elde etme amacını yansıtan uluslararası yatırım kategorisi olarak tanımlamaktadır.

2.3.2. Doğrudan Yabancı Yatırımın Uluslararası Mal ve Hizmet Ticareti Üzerindeki Etkisi

DYY ülkeler için önemli bir unsur olduğundan DYY ve onun ülkelerin kalkınma ve gelişme süreçleri üzerindeki etkisi sıkça araştırılan konular arasında yer almıştır. Bu bağlamda, DYY'nin uluslararası ticaret üzerindeki etkisi de araştırmacılar için önemli konulardan birisi olmuştur. Dolayısıyla literatürde DYY ve uluslararası ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok araştırma vardır. Bu alanda gerçekleştirilen araştırmaların çoğu DYY'nin yatırım yapılan ülkenin uluslararası ticaretini desteklediği sonucuna ulaşmışlardır (Zhang ve Song, 2001, s.395; Zhang, 2005, s.8; Kneller ve Pisu, 2007, s.131; Sun, 2009, s.1221; Harding ve Javorcik, 2012, s.964; Göçer ve diğerleri, 2012, s.35) Ayrıca, hizmet ticaretini mal ticaretinden bağımsız olarak ele alarak DYY'nin hizmet ticareti üzerindeki etkileri inceleyen çalışmalar da vardır ve bu çalışmaların sonuçları daha önceki çalışmaların bulguları ile paraleldir (Zong-biao, 2010; Bilgiç, 2019)

2.4. Kayıt Dışı Ekonomi

2.4.1. Kayıt Dışı Ekonominin Tanımı

Özellikle 1950'li yıllardan sonra, "kayıt dışı ekonomi" kavramı çok çeşitli adlar altında yoğun bir şekilde konuşulan ve tartışılan konuların başında gelmiştir. Kayıt dışı ekonomi farklı ülkelerde farklı şekil ve biçimde ortaya çıkmaktadır ve bu da farklı şekillerde adlandırılmasına neden olmaktadır. Yer altı ekonomisi, kara ekonomi, gizli ekonomi, düzensiz ekonomi, kayıp ekonomi, gözlenemeyen ekonomi, el altı ekonomisi, görünmez ekonomi, resmi olmayan ekonomi, marjinal ekonomi, illegal ekonomi gibi değişik isimlerle anılmaktadır. Her ne kadar kayıt dışı ekonominin isimlendirilme şekli farklı olsa da ufak farklılıklar dışında genel olarak vurguladığı anlam aynıdır. Genel anlamıyla kayıt dışı ekonomi; resmi kayıtlara girmeyen, kanuni belgelerle belgelendirilmeyen, yetkili kamu organlarınca normal kurallar çerçevesinde kontrol edilemeyen ve milli gelir hesaplamalarında dikkate alınmayan ekonomik işlem ve faaliyetlerin tamamıdır (Sarılı, 2002).

2.4.2. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri

En temelde kayıt dışı ekonominin nedeninin iktisat biliminin de temeli sayılan insan ihtiyaçlarının sınırsız fakat kaynakların sınırlı olduğu gerçeğine dayandığını görürüz. Tabiatının gereği olarak insan her zaman daha iyiyi ve daha güzeli arzular. Bu istekler doğrultusunda insan daha iyi bir yaşam seviyesine erişebilmek dolayısıyla daha çok gelir ve servet elde edebilmek ve harcama yapabilmek için kazancını devletle paylaşmak istemez. Çünkü kişiler kayıt içine girdikçe vergi yüklerinin artacağını veya başlayacağını dolayısıyla harcamalarının veya tasarruflarının azalacağını bilirler.

İktisadın temeli sayılan bu görüş her ne kadar kayıt dışı ekonominin sebebi olarak görülse de kayıt dışı ekonominin tek sebebi değildir. Kayıt dışı ekonomi çok kapsamlı bir yapıya sahip olmasından dolayı çok çeşitli sebepleri olsa da bu sebepler Tecim (2008) tarafından yapılan çalışmada şu şekilde sınıflandırılmıştır;

- Mali ve ekonomik nedenler (enflasyon, gelir dağılımı, vergi adaleti),
- Hukuki nedenler (yasaların basit ve açık olmaması, sık değişikliğe uğraması, vergi oranlarının yüksekliği, istisna ve muafiyetler, üniter yapıdaki bozulma, defter tutma hadleri),

- İdari nedenler (vergi idaresinin organik yapısı, teknik yapı, personel yapısı ve denetim mekanizması),
- Sosyal nedenler (vergi ahlakı, mükellef psikolojisi ve tarihsel nedenler),
- Siyasal nedenler ve baskı gruplarından kaynaklanan nedenler.

2.4.3. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri

Kayıt dışı ekonominin olumsuz etkileri fazla olmasına karşın olumlu etkileri de yok değildir. Fakat olumsuz etkilerin ağırlığı gün geçtikçe artış göstermektedir. Tecim'in (2008) çalışmasına göre kayıt dışı ekonominin başlıca olumlu etkileri şu şekilde sıralanabilir:

- Kayıt dışı ekonomi istihdamı artırır,
- Vergiye tabi olan gelirin olmaması veya azalması sebebiyle kullanabilir gelir artar dolayısıyla yatırım ve milli gelir seviyesi yükselişe geçer.

Her ne kadar kayıt dışı ekonominin teoride olumlu yönleri bulunsa da kayıt dışı ekonominin uzun dönemde pek çok olumsuzluğu beraberinde getireceği bir gerçektir. Bu bağlamda, Tecim'in (2008) çalışmasında bahsettiği kayıt dışı ekonominin olumsuz etkileri şu şekilde özetlenebilir:

- Devletin vergi gelirlerinin azalması dolayısıyla borçlanmanın artması veya para basımı ve bunlarla beraber gelen yüksek enflasyon ve yüksek faiz problemleri,
- Vergi yükünün adaletsiz dağılımı sonucu gelir dağılımında da adaletsizliklerin ortaya çıkması,
- Ekonomik göstergelerin (enflasyon, işsizlik, büyüme oranları, vs.) gerçeği yansıtmasında yaşanan problemler,
- Adaletsiz rekabet ortamının meydana gelmesi,
- Sosyal güvenlik sisteminin gelişiminde yaşanan aksaklıklar,
- Ahlaki değerlerin bozulması ve yasa dışı faaliyetlerin artması.

2.4.4. Kayıt Dışı Ekonominin Uluslararası Ticaret Faaliyetleri Üzerindeki Etkisi

Kayıt dışı ekonomi bir ekonominin hemen hemen bütün unsurları üzerinde ciddi etkileri olan bir faktördür. Bir ekonomi için önemli faaliyetlerden birisi olan uluslararası

ticaret faaliyetleri de hiç şüphesiz kayıt dışı ekonominin varlığından etkilenmektedir. Sarıkaya (2007) yaptığı çalışmada kayıt dışı ekonominin bir parçası olan kayıt dışı ithalat ve ihracatın dış ticaret dengelerinin hatalı tespit edilmesine sebep verdiğinin altını çizmektedir. Doğanlar, Bal ve Özmen (2004) ise 1990'larda kayıt dışı ekonominin genişlemesinin ve bunun kayıtlı ekonomi üzerindeki etkilerinin iç talebe yönelik üretimi cazip hale getirdiğini ve ihracatın eski önemini yitirdiğini belirtmişlerdir. Sinha (2011) *"Trade and Employment From Myths to Facts"* adlı kitabın 4. Bölümünde, kavramsal açıdan kayıt dışılığın ticaret üzerindeki etkisinin kayıt dışılıkla ilgili olan üç ana görüşe (düalist görüş, kanuncu görüş ve yapısalcı görüş) göre değiştiğini belirtmiştir. Düalist görüşe göre, yalnızca kayıtlı ekonomide yer alan bileşenler uluslararası ticaret faaliyetlerinde bulunabilirler ve bu nedenle büyük kayıt dışı ekonomilerin varlığı ticaret için zararlıdır. Yasal görüş ise kayıt dışı sektöre gerçek dünyadaki gelişmelere ayak uyduramayan, katı hükümet düzenlemeleri nedeniyle var olan bir sektör olarak bakmaktadır. Dolayısıyla, kayıt dışılık, hükümetin ticaret ve ekonomik kalkınma konularının üzerine eğilmedeki başarısızlığını gösterir ve bu ölçüde ticareti frenler. Yapısalcı görüşe göre, kayıt dışı ekonomi, ekonomik kalkınmanın önündeki engellere rasyonel bir tepkidir ve bu nedenle kayıt dışılaştırma, ekonominin ticaretten elde edilen kazançtan faydalanmadaki sınırlanmalarını göstermektedir. Bunun yanı sıra Sinha (2011), az da olsa kayıt dışı ekonominin ticaret üzerindeki etkilerini inceleyen ampirik çalışmaların da olduğunu ve bu çalışmaların çoğunluğunun kayıt dışı ekonominin ticareti olumsuz yönde etkilediği sonucuna vardığını fakat ikisi arasında pozitif bir ilişki bulan araştırmaların da olduğunu belirtmiştir. Eilat ve Zinnes (2000, 2002) kayıt dışı ekonomi ile ticaret arasında negatif ilişki bulan araştırmacılara örnektir.

2.5. Kurumlar Vergisi

2.5.1. Kurumlar Vergisi Tanımı

Kurumlar vergisi batı dünyasında 1. Dünya Savaşından sonra yaygınlaşmaya başlamıştır. Türkiye'de ise kurumlar vergisi, Alman Kurumlar Vergisinden faydalanılarak hazırlanan 1949 yılı vergi reformu ile 03.06.1949 tarihli, 5422 sayılı kanunla kabul edilmiştir ve 1950 yılından bu yana kurum kazançlarına uygulanmaktadır. Kurumlar; sahiplerinden ayrı tüzel kişiliklerdir ve bir bireyin sahip olduğu hak ve sorumluluklardan yararlanırlar: sözleşmelerde yer alırlar, borç verip borç alırlar, dava açabilirler veya dava edilebilirler, işçi çalıştırabilirler, varlık sahibi olabilirler ve vergi öderler (Kenton, 2018).

Armağan'nın (2007) da belirttiği gibi kurumlar vergisi; kurumların hukuki oluşum biçimlerinden ve niteliklerinden dolayı kurum kazançlarının ayrı bir kaynak olarak değerlendirilmeleri ile kurum olmanın ayrıcalıklarından yararlanmada kurum ortakları ile sorumlulukları sınırlı sermaye şirketleri ortaklarından bağımsız ve daha etkin bir vergilendirilmesi düşüncesine dayanmaktadır. Bu bağlamda kurumlar vergisi; kurumlardan alınan, "gelir üzerinden vergileme" amaçlı, objektif, dolaysız ve Gelir Vergisi'nden farklı olarak düzenlenen, genellikle tek oranlı tarife yapısına sahip bir vergi türüdür (Armağan, 2007).

2.5.2. Verginin Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi

Vergiler, tahsil edildiği kişiler veya kurumlar üzerinde hiç şüphesiz önemli etkilere sahiptir. Vergiler şirketlerin yatırım kararlarından şirketlerin net kar hesaplamalarına sermaye maliyetlerinden üretim maliyetlerine kadar pek çok alanda etkilidir. Vergilerin etkili olduğu bir diğer husus ise şirketlerin kayıt dışı ekonomiye katılma kararlarıdır. Vergi oranlarının kayıt dışı ekonominin oluşumu üzerindeki etkileri araştırmacılar tarafından sıkça araştırılan konular arasındadır. Dabla-Norris ve Feltenstein (2005) yaptıkları çalışmada vergi oranlarının firmanın yatırım getirisi oranından yüksek olduğu durumlarda firmanın kayıt dışı ekonomiye yöneleceği sonucuna ulaşmışlardır. Literatürdeki pek çok çalışma da vergi oranlarındaki artışın firmaları kayıt dışı ekonomiye ittiği (maliyetlerdeki artış, karlardaki azalış gibi sebeplerden dolayı) ve dolayısıyla ülkedeki kayıt dışı ekonomi oranının yükseldiği sonucuna varmışlardır (Yurdakul, 2008, s.219; Tedds ve Giles, 2002; Kuehn, 2014, s.424; Schneider ve Enste, 2000, s.107). Ancak, vergi oranları ile kayıt dışı ekonomi arasında negatif ilişki veya zayıf ilişki bulan araştırmalarda vardır (Elgin, 2012, s.253). Fakat bu araştırmaların sayısı bu alanda yapılan araştırmalar içinde çoğunluğu oluşturmamaktadır.

2.6. Küreselleşme

2.6.1. Küreselleşme Kavramının Tanımı ve Gelişimi

Küreselleşme konusunda literatürde çokça araştırma olmasına rağmen henüz küreselleşmenin herkesçe kabul edilen bir tanımı yoktur. Bunun en temel sebebi ise araştırmacıların farklı açılardan küreselleşme olgusuna yaklaşmış olmalarıdır. Al-Rodhan ve Stoudmann (2006) yaptıkları çalışmada küreselleşmeyi, "*beşerî ve beşerî olmayan faaliyetlerin ulusal sınırları aşan ve kültürler ötesi bütünleşmesinin sebeplerini, rotasını ve*

sonuçlarını kapsayan bir süreç” olarak tanımlamaktadırlar. Daly (2001) ise çalışmasında “küreselleşme ulusal sınırların ekonomik amaçlarla etkili bir şekilde silinmesidir” şeklinde bir tanıma yer vermektedir. Kıvılcım (2013) daha detaylı bir şekilde küreselleşmeyi “mal, hizmet ve sermayenin artan hareketliliği sonucunda sınır ötesi karşılıklı ekonomik bütünleşme ve ulusal ekonomilerin dünya piyasalarına dahil olma sürecinde dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan toplum ve devletler arasındaki iletişimin ve etkileşimin artması ve karşılıklı bağımlı hale gelmesi” şeklinde tanımlamaktadır. İsviçre Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü tarafından hazırlanan KOF Küreselleşme Endeksi’ne göre ise “Küreselleşme; insanlar, bilgi ve fikir, sermaye ve mallar dahil olmak üzere çeşitli akışların aracılık ettiği kıta içi veya kıtalar arası mesafelerdeki aktörler arasında bağlantı ağları oluşturma sürecini tanımlar. Küreselleşme, ulusal sınırları aşındıran, ulusal ekonomileri, kültürleri, teknolojileri ve yönetimleri birleştiren ve karşılıklı bağımlılığın karmaşık ilişkilerini üreten bir süreçtir” (Gygli, Haelg, Potrafke ve Sturm, 2018).

Dünya Bankası 1870-1914 yıllarının küreselleşmenin ilk dalgasının gerçekleştiği yıllar olduğunu belirtmiştir. Küreselleşmenin ilk dalgasının bu yıllara denk gelmesi hiç şüphesiz rastlantısal değildi ve bir birikimin sonucuydu. Telgrafın icadı, deniz taşımacılığındaki gelişmeler, buhar gücü ile çalışan trenin icadı ve demiryolu taşımacılığındaki gelişmeler gibi yaşanan pek çok gelişme, Batılı devletlerin Hindistan, Güney Afrika ve daha pek çok deniz aşırı ülke üzerindeki ekonomik, politik ve askeri emellerine ulaşmaları için bir fırsat yaratmıştır. Bu durum ise Batılı milletler ile deniz aşırı ülkeler arasındaki iletişimi ve bağlantıyı artırmıştır. Artan bu iletişim ve bağlar küreselleşmenin ilk dalgasını oluşturmuştur. 1. Dünya Savaşı, Büyük Buhran ve 2. Dünya Savaşı gibi büyük olaylar sebebiyle 1914-1945 yılları arası küreselleşme süreci oldukça yavaşlamıştır. Bu dönemden sonra özellikle Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi uluslararası örgütlerin kurulması, Bretton Woods sisteminin çöküşü, sabit kur sisteminin terk edilmesi, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Japonya, Almanya ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırması küreselleşme sürecini hızlandırmıştır ve bu da 1945 ile 1970’li yılların sonları arasındaki dönemde küreselleşmenin ikinci dalgasının gerçekleşmesine sebep olmuştur (Kıvılcım, 2013). 1980 ve sonrasında yaşanan dönem ise üçüncü küreselleşme dalgasının gerçekleştiği dönem olarak kabul görmektedir. Üçüncü küreselleşme diğerlerinden oldukça farklı, karmaşık ve çok boyutlu bir dönemdir (Kıvılcım, 2013). Bunun sebebi ise üçüncü küreselleşme dalgasına sebep

olan unsurların çok geniş bir kapsamda olmasıdır. Teknolojideki hızlı gelişmelerden internetin yayılmasına firmaların değişen rolünden pazarlardaki hızlı değişimlere komünizmin yıkılmasından rekabetin artmasına kadar çok çeşitli unsurlar küreselleşme sürecinin hızlanmasına sebep olmuştur ve bu da küreselleşme sürecinin üçüncü dalgasının karmaşık ve çok boyutlu bir şekilde gerçekleşmesine sebep olmuştur.

2.6.2. Küreselleşmenin Boyutları

Yukarıda verilen küreselleşme tanımlarına ve küreselleşmenin tarihsel gelişimine bakıldığında küreselleşme sürecinin birçok unsurunun etkileşiminden meydana geldiği söylenebilir. Dolayısıyla küreselleşmenin çok boyutlu bir olgu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bayar (2008) çalışmasında küreselleşmenin farklı beş ana boyutuna (ekonomik boyutu, siyasi/güvenlik boyutu, teknolojik/iletişimsel boyutu, çevresel/demografik boyutu ve kültürel boyutu) değinmiştir. Bayar (2008) küreselleşmenin bileşenlerinden biri olan ekonomik boyutu üç alt bileşenle açıklamaktadır ve bu üç alt bileşeni şu şekilde sıralamaktadır: dünyada ticaret önündeki engellerin önemli ölçüde azalması ve dünya ticaretinin gelişmesi, küresel mali piyasaların ve sermaye akımlarının benzersiz hacim, derinlik ve çeşitliliği ve küresel üretimdeki radikal değişimler. Bu üç alt bileşen dünyada ekonomik açıdan küreselleşmenin en önemli unsurlarındandır. Bayar (2008) siyasal küreselleşmeyi “*esas itibariyle, günümüz dünyasında siyasi güç, otorite ve yönetim biçimlerindeki yapısal dönüşüm*” şeklinde tanımlamakta ve bu bağlamda “küresel siyaset” ve “küresel yönetim” kavramları üzerinde durmaktadır. Bayar (2008) küresel siyasetin, çok aktörlü siyasi küreselleşme yapısının dört temel aktörü olan ulus devlet, devletler-üstü kurumlar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının karşılıklı etkileşimi sonucunda şekillendiğini belirtmektedir. Öte yandan ise ulus devletin yetki ve manevra alanlarının belirli ölçüde kısıtlanmasını belirten kavramın “küresel yönetim” olduğunu ifade etmektedir. Bayar (2008) küreselleşmenin üçüncü boyutunu iletişim ve teknolojideki sayısız gelişmelerin oluşturduğunu belirtmektedir. Özellikle veri ve bilgi iletimi, saklanması, depolanması ve işlenmesi konusundaki gelişmeler, uydu ve internet teknolojilerindeki gelişmeler ve daha bunlar gibi pek çok gelişmenin ve bu gelişmelerin yarattığı üretim ve kullanım maliyetlerindeki çarpıcı düşüş küreselleşmenin üçüncü boyutu oluşturmaktadır. Küreselleşme sürecinin dördüncü boyutu olan çevresel/demografik boyut; küresel ısınma, hava kirliliği, nükleer ve kimyasal atıklar, kuraklık ve sel felaketleri, biyo-çeşitlilik

ve türlerin yok oluşuna ilişkin sorunlar, asit yağmurları, deniz, göl ve akarsu kirliliği gibi etkileri küresel çapta hissedilen çevresel problemlerle ilgilidir. Buna ek olarak dünya nüfusundaki artış ve bununla birlikte gelen mevcut kaynakların kıtlaşması sorunu da yine küreselleşmenin çevresel/demografik boyutu ile ilişkilidir. Küreselleşmenin kültürel boyutu, toplumlar ve milletler arasındaki etkileşimin ve iletişimin artmasıyla toplulukların birbirine benzemesi ve farklı kültürlerin ortak bir paydada buluşması şeklinde açıklanabilir.

2.6.3. Küreselleşmenin Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi

Yukarıda da belirtildiği üzere küreselleşme çok boyutlu bir kavramdır. Dolayısıyla küreselleşmenin etki alanı oldukça geniştir. Kayıt dışı ekonomi de hiç şüphesiz küreselleşme sürecinden etkilenen alanlardan birisidir. Literatürde küreselleşme ve kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar mevcuttur. Whitson (2007) yaptığı çalışmada 2002 krizinin Arjantin'deki kayıt dışı ekonomiyi artırmış olabileceğini fakat bu artışa sebep olan unsurun sadece 2002 krizinin ve onun getirdiklerinin olmadığını bunun yanında bu artışın ekonomik küreselleşme trendine bir cevap olabileceğini ve küreselleşme sürecinin bir sonucu olabileceğini ileri sürmüştür. Carr ve Chen (2002) ise küreselleşmenin düşük vasıflı işçiler ve küçük üreticiler üzerinde onların pazarlık gücünü azaltarak ve onları artan rekabete maruz bırakarak bir baskı oluşturduğunu ve bu durumun onları kayıt dışı ekonomiye ittiğini belirtmiştir. Verick (2006) de bu konuda araştırma yapmıştır ve küreselleşmenin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisinin emek piyasalarının işlevine göre değiştiğini vurgulamıştır. Pham (2017) ise küreselleşme süreci ile kayıt dışılık arasındaki ilişkinin kayıt dışılığı ölçme şekline (kayıt dışı istihdam kullanarak veya kayıt dışı çıktı kullanarak) bağlı olduğu sonucuna varmıştır.

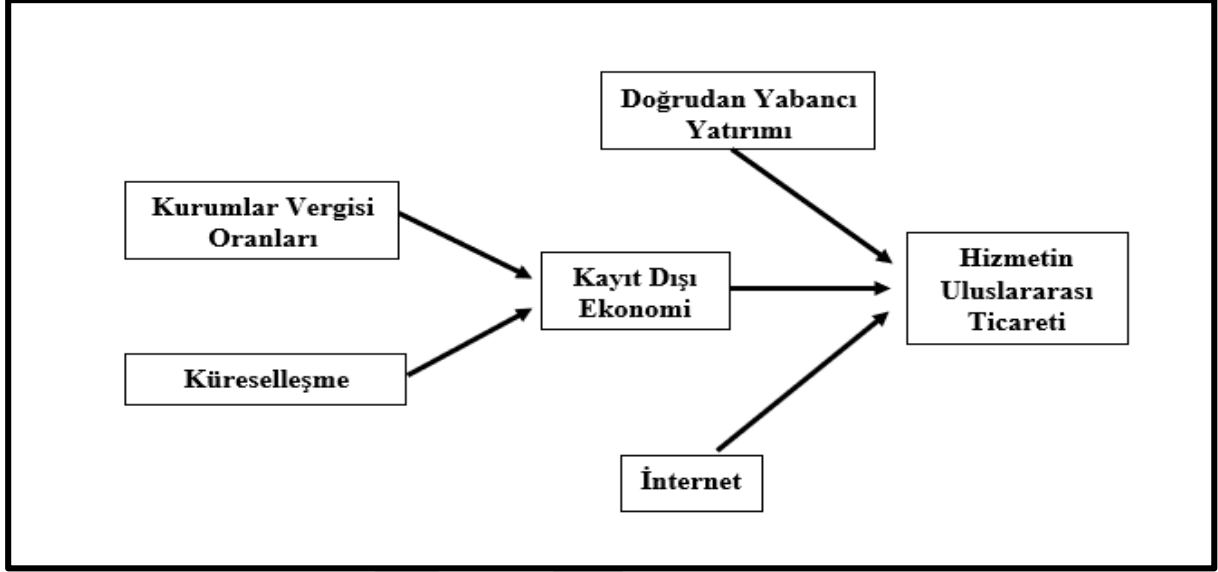
Yapılan literatür taramasının sonucunda bu çalışmanın ana amacı küreselleşme sürecinin kayıt dışı ekonomiyi nasıl etkilediğini ve bu süreçte kayıt dışı ekonomide oluşan değişimlerin Türk hizmet ihracatı üzerindeki etkisini tartışmaktır.

3. TARTIŞMA

Yukarıda yer verilen literatür taraması ışığında bu çalışma küreselleşme sürecinde kayıt dışı ekonominin Türk hizmet ihracatını nasıl etkilemiş olabileceği üzerine bir resim sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda bu çalışma şekil 1'deki "Küreselleşme, Kayıt Dışı Ekonomi ve Hizmetin Uluslararası Ticareti Etkileşimi" adlı modeli ileri sürmektedir.

Model bu çalışma kapsamında yapılan literatür taraması sonucu oluşturulmuştur ve bunlara ek değişkenlerin de modele eklenebilir olduğu gerçeğini unutmuyarak fakat mümkün olan diğer değişkenleri tartışmaya dahil etmeyerek bu model Türk hizmet ihracatı ile ilişkilendirilerek incelenecektir.

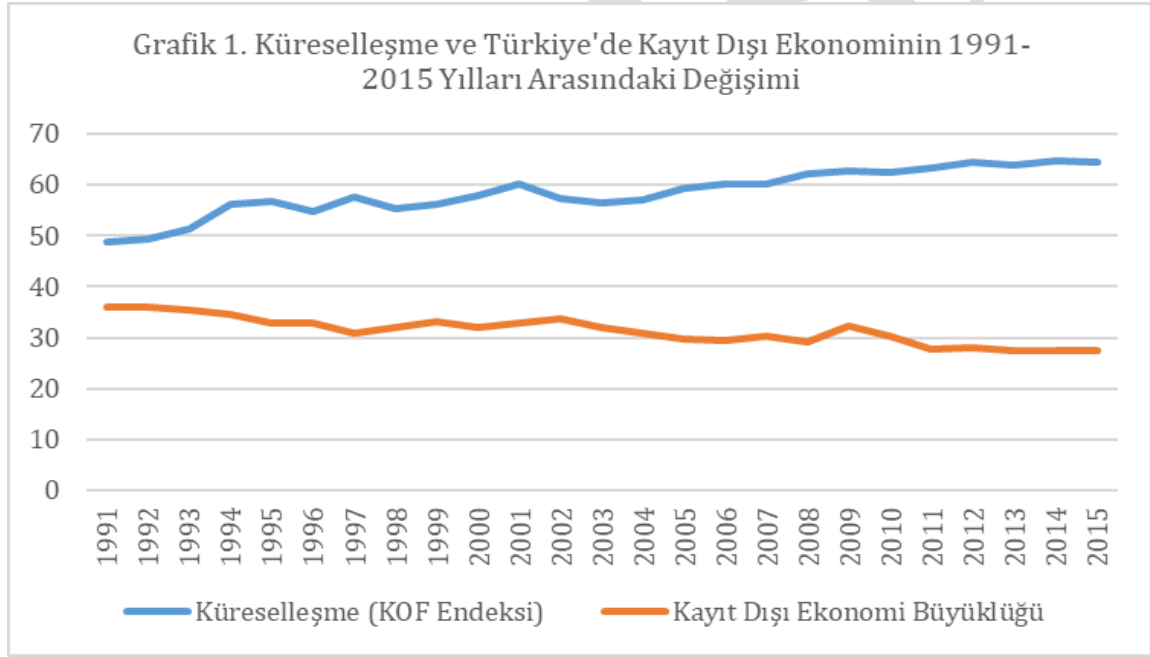
Şekil 1. Küreselleşme, Kayıt Dışı Ekonomi ve Hizmetin Uluslararası Ticareti Etkileşimi

Şekil 1 incelendiğinde ülkelerin küreselleşme seviyelerinin kurumlar vergisi oranları ile birlikte o ülkedeki kayıt dışı ekonomi oluşumunda rol alan önemli iki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra kayıt dışı ekonominin doğrudan yabancı yatırımı ve internet ile birlikte hizmetin uluslararası ticaretini (ihracatını) etkilediği ileri sürülmektedir. Her ne kadar modelde yer alan değişkenler arasındaki ilişkilerin yönü hakkında literatürde tam fikir birliği oluşmamış olsa da çoğu araştırmacı farklı araştırmalarda farklı kombinasyonlarla bu değişkenlerin ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışma kapsamında şekil 1’de sunulan model Türkiye için incelenecektir. Bu inceleme yapılırken zaman-değişim grafikleri kullanılacaktır. Grafikleri oluşturmak için kullanılan verilerin kaynakları ek-1’de sunulmuştur.

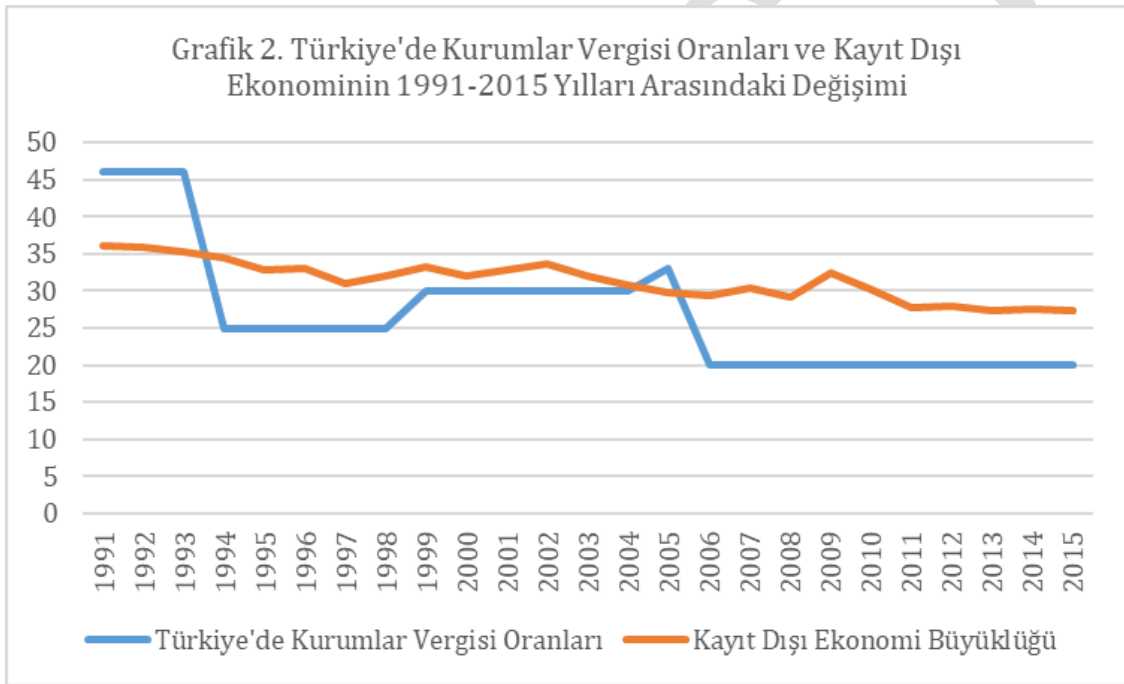
Küreselleşme hiç şüphesiz her alanı olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen bir olgudur. Bu bağlamda düşünülecek olursa kayıt dışı ekonomi oluşumu üzerinde etkisiz olması ihtimali yok denecek kadar azdır. Küreselleşmenin kayıt dışı ekonomi üzerinde etkili olduğu kuvvetle muhtemel olsa da bu etkinin hangi yönde gerçekleşeceği konusunda bu kadar keskin bir söylemde bulunmak güçtür. Küreselleşmedeki artışın ülke

içerisindeki rekabet koşullarını zorlaştıracığından firmaları ve bireyleri kayıt dışı ekonomiye sürüklediği düşünülebileceği gibi küreselleşmedeki artışın kayıt dışı ekonomi üzerindeki kontrolü artırıcı yasal düzenlemeleri de beraberinde getireceği dolayısıyla kayıt dışı ekonomiyi azaltacağı da düşünülebilir. Dolayısıyla küreselleşmenin kayıt dışı ekonomiyi nasıl etkilediği ülkenin içinde bulunduğu duruma bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Türkiye’de küreselleşme süreci ve kayıt dışı ekonomideki değişimler grafik 1’de gösterilmiştir. 1991-2015 yılları arasında Türkiye’de küreselleşmenin artış eğilimi gösterirken kayıt dışı ekonominin azalış eğilimi gösterdiği gözükmektedir. Bu bağlamda küreselleşme sürecinin Türkiye’de kayıt dışı ekonomi üzerindeki kontrolleri artırmış olması sebebiyle veya başka herhangi bir sebep dolayısıyla kayıt dışı ekonominin azalmasında rol almış olabileceği söylenebilir.

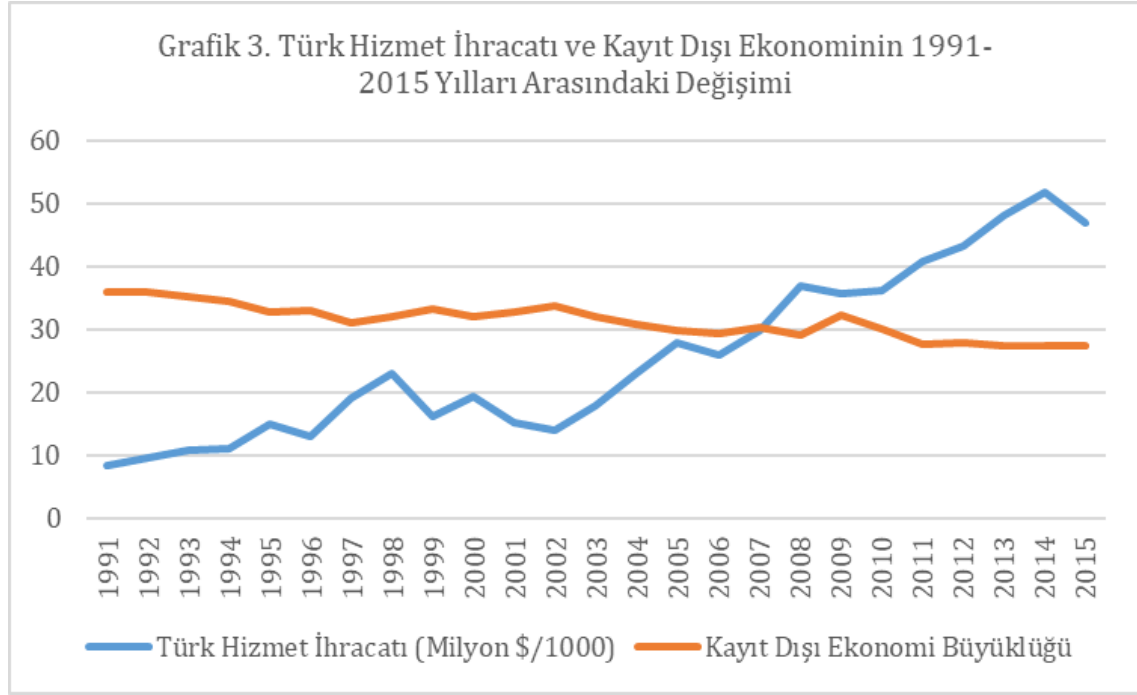
Vergiler, tahsil edildiği kişiler veya kurumlar üzerinde hiç şüphesiz önemli etkilere sahiptir. Vergiler şirketlerin yatırım kararlarından şirketlerin net kar hesaplamalarına sermaye maliyetlerinden üretim maliyetlerine kadar pek çok alanda etkili olduğu gibi şirketlerin kayıt dışı ekonomiye katılma kararlarında da etkili bir unsur olduğu bir gerçektir. Genel anlamda vergi oranlarındaki artışların şirketlerin maliyetlerini artırması ve rekabet güçlerini azaltması gibi sebeplerden dolayı şirketleri kayıt dışı ekonomiye iteceği düşünülse de vergi oranlarının arttığı fakat kayıt dışı ekonomiye katılımın azaldığı örnekler de mevcuttur. Şirketlerin yasal çerçevede kalmak istemeleri, vergi oranlarındaki

artışın kayıt dışı ekonomiye itecek kadar fazla olmaması gibi sebepler bu durumu açıklayıcı sebepler olarak gösterilebilir. Öte yandan vergi oranlarındaki düşüşlerin şirketleri kayıt dışı ekonomiden kayıtlı ekonomiye geçmelerini sağlayan en önemli unsurlardan birisi olduğu da söylenebilir. 1991-2015 yılları arasında Türkiye'deki kurumlar vergisi oranlarındaki değişimler ve kayıt dışı ekonomideki değişimler grafik 2'de sunulmuştur. Grafik 2 incelendiğinde Türkiye'de kurumlar vergisi ile kayıt dışı ekonominin azalış eğiliminde olduğu gözükmektedir. Bu bağlamda kurumlar vergisindeki azalışın Türkiye'de firmaları kayıtlı ekonomiye girmek için motive edici unsurlardan birisi olmuş olabileceği düşünülebilir.

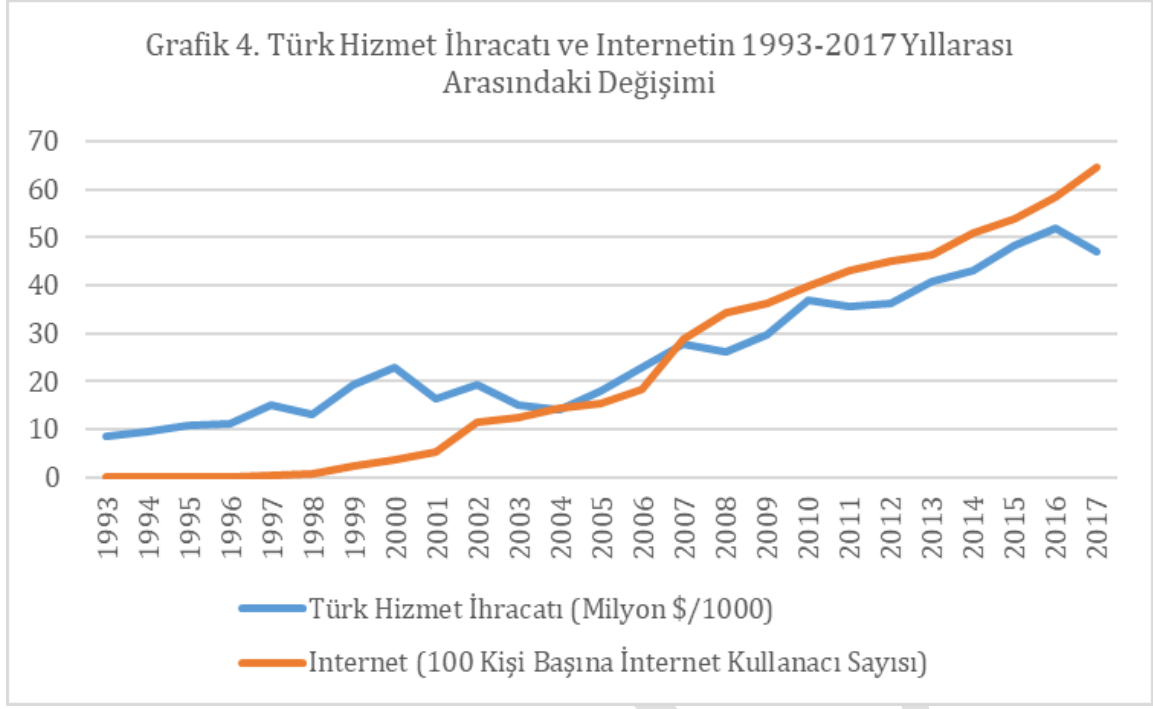

Kayıt dışı ekonomi bir ülkedeki kayıtlı ekonominin sağlığından o ülkedeki yaşayan insanların yaşam kalitesine ve firmaların performanslarına kadar pek çok konuda etkili bir olgudur. Gerek malların gerekse hizmetlerin uluslararası ticareti (ihracatı) de hiç şüphesiz kayıt dışı ekonomideki değişimlerden etkilenmektedir. Kayıt dışı ekonomideki artışın üreticileri iç talebi karşılamaya itmesi ve dış pazarlardaki müşterilerin kayıt dışı ekonominin parçası olan firmaların mallarına talep göstermemesi gibi sebeplerden dolayı kayıt dışı ekonominin ihracat faaliyetlerini azalttığı söylenebilir. Grafik 3'de 1991-2015 yılları arasında Türkiye'deki kayıt dışı ekonomideki ve Türk hizmet ihracatındaki değişimler gösterilmiştir. Belirtilen tarihler arasında Türkiye'de kayıt dışı ekonomi azalırken Türk hizmet ihracatının arttığı görülmektedir. Bu bağlamda kayıt dışı

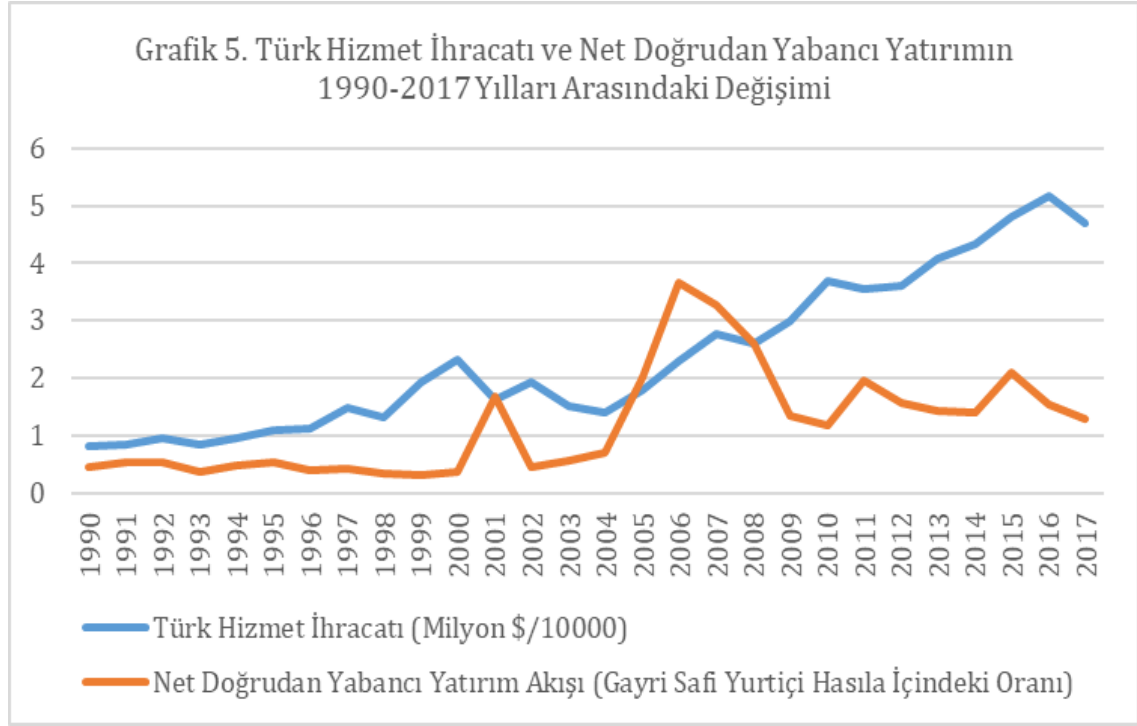
ekonomideki azalışın Türk hizmet ihracatını geliştirici/arttırıcı unsurlardan birisi olduğu yorumunda bulunmak yerinde olacaktır.

Günümüzde internet, sağladığı faydalardan dolayı bir ihtiyaç haline gelmiştir. İnternet bulunuşundan bu yana firmaların ve devletlerin iş yapış şekline insanların yaşamlarına kadar geniş bir yelpazede etkisini hissettirmektedir. Hiç şüphesiz internet uluslararası ticaret faaliyetlerini de etkilemektedir. İşlerin hızlı yürütülmesi, yurt içi ve dışındaki müşterilerle kolay iletişim sağlanması, reklam ve tanıtım faaliyetlerini desteklemesi, uluslararası işlemleri kolaylaştırması gibi sebeplerden dolayı internet teknolojisindeki gelişmelerin uluslararası ticaret faaliyetlerini desteklediğini söylemek mümkündür. Bunun ile birlikte korsan satış gibi ticaret faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen ortamları da oluşturduğu ve dolayısıyla ticaret faaliyetleri üzerinde olumsuz bir etki oluşturduğu da düşünülebilir. Grafik 4'de 1993-2017 yılları arasında Türkiye'deki internet teknolojisindeki gelişmeler ve Türk hizmet ihracatındaki değişimler sunulmuştur. Grafik 4 incelendiğinde Türkiye'de internet teknolojisinin sürekli bir gelişim gösterdiği ve Türk hizmet ihracatının da artış eğiliminde olduğu gözükmektedir. Bu doğrultuda düşünüldüğünde Türkiye'de internet teknolojisindeki gelişmelerin Türk hizmet ihracatı üzerinde olumlu bir etki yaptığı öngörülebilir.

Bir ülkenin doğrudan yabancı yatırımı çekmesi o ülkenin ekonomik kalkınmasında ve gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Gelen yabancı yatırım sadece sermaye akışı sağlamamakta buna ek olarak teknoloji transferi, işsizlikte iyileşme gibi faydaları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda ülke içine gelen doğrudan yabancı yatırımı o ülkenin ekonomik göstergelerini etkileyebilmektedir. Dolayısıyla yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ülkenin uluslararası ticaret faaliyetlerini de etkilemektedir. Yapılan doğrudan yabancı yatırımların o ülkenin üretimi artırması beklendiğinden veya var olan şirketlerin iyileşmesini sağlaması beklendiğinden ülkenin ihracat performansını olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir. Türkiye'deki 1990-2017 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım akışı ve Türk hizmet ihracatındaki değişimler grafik 5'de sunulmuştur. Grafik 5 incelendiğinde her iki değişkenin de dalgalı bir gidişat göstermesine rağmen başlangıç ve bitiş tarihleri kıyaslandığında artış eğilimi gösterdikleri söylenebilir. Bu bağlamda Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımların Türk hizmet ihracatını desteklediği yorumunu yapmak mümkündür.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşme olgusu ortaya çıktığı ve yayılmaya başladığı zamandan beri her alanda etkisini hissettirmiştir. Hiç şüphesiz küreselleşmeden etkilenen alanlardan biriside kayıt dışı ekonomidir. Öte yandan özellikle 2000'li yıllardan sonra mal ve hizmet ticaretinin farklı olduğu düşünölmeye başlanmış ve bu bağlamda hizmet ticaretini etkileyen unsurlar araştırmacılar tarafından sıkça araştırılmaya başlanmıştır. Literatürde kayıt dışı ekonomi ve ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar olsa da Türk hizmet ihracatı ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırma sayısı oldukça yetersizdir. Dolayısıyla bu çalışmada küreselleşme sürecinden etkilenen kayıt dışı ekonominin Türk hizmet ihracatı üzerindeki etkisi tartışılmıştır. Tartışma "Küreselleşme, Kayıt Dışı Ekonomi ve Hizmetin Uluslararası Ticareti Etkileşimi" adlı önerilen modeli literatür taraması ışığında inceleyerek yürütölmüştür. Ayrıca tartışma zaman-değişim grafikleriyle desteklenmiştir.

Yapılan tartışmalar ışığında Türkiye'de küreselleşmedeki artışının ve vergi oranlarındaki düşüşün Türkiye'deki kayıt dışı ekonomiyi azaltmış olabileceği sonucuna varılmıştır. Buna ek olarak ise Türkiye'de internet teknolojisinin yayılmasının ve gelişmesinin, kayıt dışı ekonominin azalması ve doğrudan yabancı yatırımlardaki iyileşmenin Türk hizmet ihracatını artırmış olabileceği sonucuna da ulaşılmıştır.

Bu çalışma sunulan model doğrultusunda tartışmaların yürütüldüğü tanımlayıcı bir çalışmadır. Bu bağlamda ulaşılan sonuçlar sadece öngörü ve yorum niteliğindedir. Bu bağlamda bu çalışmada ileri sürülen modelin gelişmiş ekonomik modellerle test edilmesi yapılan yorumların ve öngörülerin doğrulanması için önemlidir. Dolayısıyla bu model ekonometrik yöntemlerle incelenmesi araştırmanın daha sağlıklı bir hale gelmesini sağlayacaktır. Ayrıca bahsedilen ilişkileri daha derinden anlayabilmek ve değişkenleri daha iyi tanımlayabilmek için nitel bir çalışma yapılması da literatürü geliştirmek ve alana katkı sağlamak açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Al-Rodhan, N. R., ve Stoudmann, G. (2006). Definitions of globalization: A comprehensive overview and a proposed definition. *Program on the Geopolitical Implications of Globalization and Transnational Security*, 6(1-21).
- Amadeo, K. (2019, Mart 30). Exports and Their Effect on the Economy. *The balance*, Erişim adresi: <https://www.thebalance.com/exports-definition-examples-effect-on-economy-3305838>
- Ariu, A. (2016). Services versus goods trade: a firm-level comparison. *Review of World Economics*, 152(1), 19-41.
- Armağan, R. (2007). Türkiye’de Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerine Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 227-252.
- Bay, M., Oskay, C.S. ve Çiçek, E. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırımları Türkiye’ye Çekmek İçin Yapılması Gereken Düzenlemeler, *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 9 (12), 253-263.
- Bayar, F. (2008). Küreselleşme kavramı ve küreselleşme sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 32, 25-34.
- Berköz, L., ve Türk, Ş. Ş. (2010). Yabancı yatırımların yerseçimini etkileyen faktörler: Türkiye örneği. *İTÜDERGİSİ/a*, 6(2).
- Bilgiç, E. (2019). İnternet Teknolojisinin Türk Hizmet İhracatı Üzerindeki Etkisi. *Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 22-36.
- Carr, M., ve Chen, M. A. (2002). *Globalization and the informal economy: How global trade and investment impact on the working poor* (pp. 92-2). Geneva: International Labour Office.
- Clarke, G. R. ve Wallsten, S. J. (2006). Has the internet increased trade? Developed and developing country evidence. *Economic Inquiry*, 44(3), 465-484.
- Cohen, S., ve Eimicke, W. (2001). The use of the Internet in government service delivery.
- Dabla-Norris, E. R. A., ve Feltenstein, A. (2005). The underground economy and its macroeconomic consequences. *The journal of policy reform*, 8(2), 153-174.
- Daly, H. E. (2001). Globalization and its discontents. *Philosophy and public policy quarterly*, 21(2/3), 17-21.
- Doğanlar, M., Bal, H., ve Özmen, M. (2004). Uluslararası Ticaret ve Türkiye’nin İhracat Fonksiyonu.
- Dursun, F. (2004). Üniversite Öğrencilerinin İnterneti Kullanma Amaçları.
- Eilat, Y., ve Zinnes, C. (2000). The evolution of the shadow economy in transition countries: consequences for economic growth and donor assistance. *Harvard Institute for International Development, CAER II Discussion Paper*, 83.
- Eilat, Y., ve Zinnes, C. (2002). The shadow economy in transition countries: Friend or foe? A policy perspective. *World Development*, 30(7), 1233-1254.
- Elgin, C. (2012). Vergiler ve kayıtdışı ekonomi: Bir değerlendirme ve Türkiye örneği. *Middle East Technical University Studies in Development*, 39(2).

- Freund, C. L. ve Weinhold, D. (2004). The effect of the Internet on international trade. *Journal of international economics*, 62(1), 171-189.
- Freund, C. ve Weinhold, D. (2002). The Internet and international trade in services. *American Economic Review*, 92(2), 236-240.
- Göçer, İ., Bulut, S. ve Dam, M. M. (2012). Dogrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin İhracat Performansına Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz. *Business and Economics Research Journal*, 3(2), 21.
- Gündüz, R. (2019, Ocak 15). Türkiye, dünyada kurumlar vergisi sıralamasında ortalarda yer aldı. *euronews*, Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/2019/01/15/turkiye-dunyada-kurumlar-vergisi-siralamasinda-orta-siralarda>
- Gygli, S., Haelg, F., Potrafke, N., ve Sturm, J. E. (2018). The KOF globalisation index-revisited. *The Review of International Organizations*, 1-32.
- Harding, T. ve Javorcik, B. S. (2012). Foreign direct investment and export upgrading. *Review of Economics and Statistics*, 94(4), 964-980.
- International Telecommunication Union, World Telecommunication/ICT Development Report and database.
- Kenton, W. (2018, Mayıs 1). Corporation. *Investopedia*, Erişim adresi: <https://www.investopedia.com/terms/c/corporation.asp>
- Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 219-230.
- Kneller, R. ve Pisu, M. (2007). Industrial linkages and export spillovers from FDI. *World Economy*, 30(1), 105-134.
- Kuehn, Z. (2014). Tax rates, governance, and the informal economy in high-income countries. *Economic Inquiry*, 52(1), 405-430.
- Lazzari, Z. (2018, Ağustos 13). What Are the Benefits of the Internet to Business? *Small Business - Chron.com*. Erişim Adresi: <http://smallbusiness.chron.com/benefits-internet-business-316.html>
- Lennon, C. (2008). Trade in services and trade in goods: Differences and complementarities.
- Lin, F. (2015). Estimating the effect of the Internet on international trade. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 24(3), 409-428
- Madura, J. (2008). *International Financial Management (9. Baskı)*. Amerika Birleşik Devletleri: Thomson South – Western.
- Medina, L., ve Schneider, F. (2018). Shadow economies around the world: what did we learn over the last 20 years?.
- OECD (2019), FDI flows (indicator). doi: 10.1787/99f6e393-en (Accessed on 13 April 2019)
- OECD (2019), Trade in goods (indicator). doi: 10.1787/1ea6b5ed-en (Accessed on 04 April 2019)
- OECD (2019), Trade in services (indicator). doi: 10.1787/3796b5f0-en (Accessed on 04 April 2019)

- Pham, T. H. H. (2017). Impacts of globalization on the informal sector: Empirical evidence from developing countries. *Economic Modelling*, 62, 207-218.
- Sarıkaya, H. E. (2007). *Kayıt dışı ekonominin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye örneği (1980-2005)* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Sarılı, M. A. (2002). Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutları, nedenleri, etkileri ve alınması gereken tedbirler. *Bankacılar Dergisi*, 41, 32-50.
- Schneider, F., ve Enste, D. H. (2000). Shadow economies: size, causes, and consequences. *Journal of economic literature*, 38(1), 77-114.
- Seferoğlu, S. S. (2006). Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı.
- Sinha, A. (2011). Trade and the informal economy. *Trade and Employment*, 125.
- Sun, S. (2009). How does FDI affect domestic firms’ exports? Industrial evidence. *World Economy*, 32(8), 1203-1222.
- Şeker, A. (2017). Uluslararası Ticarete İnternet Kullanımının Rolü: Türkiye Örneği/The Role Of Internet Usage on Intertanional Trade: Evidence From Turkey. *Ege Akademik Bakış*, 17(1), 75.
- Tecim, B. A. H. (2008). *Kayıt dışı ekonomide vergi ve vergi denetiminin önemi* (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- Tedds, L. M., ve Giles, D. E. (2002). Taxes and the Canadian underground economy. *Taxes and the Canadian underground economy*, Toronto: Canadian Tax Foundation.
- Verick, S. (2006). The impact of globalization on the informal sector in Africa. *Economic and Social Policy Division, United Nations Economic Cat Commission for Africa*, 88.
- Whitson, R. (2007). Beyond the Crisis: Economic globalization and informal work in urban Argentina. *Journal of Latin American Geography*, 121-136.
- Yousefi, A. (2018). Estimating the Effect of the Internet on International Trade in Services. *Journal of Business Theory and Practice*, 6(1), 65.
- Yurdakul, F. (2008). Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi: Bir Model Denemesi. *Ankara üniversitesi SBF dergisi*, 63(04), 205-221.
- Zhang, K. H. (2005). How does FDI affect a host country’s export performance? The case of China. “Çin ve Asya Ekonomileri”: Uluslararası WTO Konferansı: (ss. 25-26).
- Zhang, K. H. ve Song, S. (2001). Promoting exports: the role of inward FDI in China. *China Economic Review*, 11(4), 385-396.
- Zong-biao, W. S. L. H. (2010). Service FDI Inflow and Service Trade Exports of Host Country: an Empirical Study Based on Chinese Data [J]. *Journal of International Trade*, 11, 011.